

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНУ «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»
ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА РАДА
ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
УНІВЕРСИТЕТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕБЕРСВАЛЬДЕ (Німеччина)
КУЯВСЬКО-ПОМОРСЬКА АКАДЕМІЯ (м. Бидгощ, Польща)
ЖЕШУВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (м. Жешув, Польща)
ЖЕШУВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (м. Жешув, Польща)
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ДУ «ІНСТИТУТ ЕВОЛЮЦІЙНОЇ ЕКОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІСОТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
КРЕМЕНЕЦЬКА ОБЛАСНА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
КРЕМЕНЕЦЬКИЙ БОТАНІЧНИЙ САД
КРИВОРІЗЬКИЙ БОТАНІЧНИЙ САД НАН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ ІВАНА ЧЕРНЯХОВСЬКОГО
ІНСТИТУТ ЕКОЛОГІЇ КАРПАТ НАН УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О.М. БЕКЕТОВА
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І.Я. ГОРБАЧЕВСЬКОГО МОЗ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

НАУКОВІ, МЕТОДИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ ЩОДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ У ВОЄННИЙ І ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(08-09 червня 2023 року, Тернопіль)

м. Тернопіль

Редакційна колегія:

В. М. Черняк, доктор біологічних наук, професор (відповідальний редактор)

О. М. Петровський, кандидат історичних наук, доцент (голова оргкомітету)

І. М. Вітенко, кандидат географічних наук, доцент

Л. Т. Котляренко, доктор біологічних наук, професор, академік АНВО

Н. О. Олексійченко, доктор сільськогосподарських наук, професор

М. О. Сокол, доктор педагогічних наук, професор

В. Я. Брич, доктор економічних наук, професор, академік АЕНУ

В. В. Лавний, доктор сільськогосподарських наук, професор

В. В. Грубінко, доктор біологічних наук, професор

Т. М. Димань, доктор сільськогосподарських наук, професор

О. І. Янкович, доктор педагогічних наук, професор

О. П. Ткачук, доктор сільськогосподарських наук, професор

Л. Я. Федонюк, доктор медичних наук, професор

В. В. Буджак, доктор біологічних наук, доцент

Н. І. Цицюра, кандидат біологічних наук, доцент

А. М. Ліснічук, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник

О. О. Кагало, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник

Затверджено до друку

Науково-методичною радою Тернопільського обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти (протокол № 4 від 25 травня 2023 р.)

Макет та комп'ютерна верстка: О.Р. Олексюк, Г.І. Смерека, Т.В. Магера,
Н.Б. Стрийвус, Г.І. Герасимчук.

Наукові, методичні та організаційні виклики для закладів освіти та громадськості щодо екологічної освіти та виховання у воєнний і післявоєнний періоди : матеріали Міжн. наук.-практ. конф., (Тернопіль, 08-09 черв., 2023) [ред.кол. : В.М. Черняк (відп. ред.) та ін.]. Тернопіль : Вид. центр ТОКІШПО, 2023. 258 с.

ISBN

У збірнику опубліковані матеріали, які обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Наукові, методичні та організаційні виклики для закладів освіти та громадськості щодо екологічної освіти та виховання у воєнний і післявоєнний періоди», зокрема: формування нових напрямів екологічної освіти та виховання в контексті впливу воєнних дій та їхніх наслідків на довкілля та здоров'я людей; повоєнне суспільство та еколого-патріотичне виховання – новітні аспекти взаємодії та інтерпретації – прогнози на майбутнє. Визначено потенціал закладів освіти України у формуванні екологічних компетентностей здобувачів освіти в умовах НУШ, приділено значну увагу подіям і постатям в контексті екологічної освіти.

Тези надруковані з максимальним збереженням авторської редакції

© Автори тез і статей

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE SCIENTIFIC INSTITUTION “INSTITUTE OF EDUCATION
CONTENT MODERNIZATION”
TERNOPIL REGIONAL COUNCIL
TERNOPIL REGIONAL MILITARY ADMINISTRATION
TERNOPIL REGIONAL COMMUNAL INSTITUTE OF POSTGRADUATE
PEDAGOGICAL EDUCATION
EBERSWALDE UNIVERSITY OF SUSTANAIBLE DEVELOPMENT (Germany)
KUJAWY AND POMORZE UNIVERSITY IN BYDGOSZCZ (Bydgoszcz, Poland)
UNIVERSITY OF RZESZÓW (Rzeszów, Poland)
RZESZOW UNIVERSITY OF TECHNOLOGY (Rzeszów, Poland)
VINNITSA NATIONAL AGRARIAN UNIVERSITY
INSTITUTE FOR EVOLUTIONARY ECOLOGY OF THE NATIONAL
ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
BILA TSERKVA NATIONAL AGRARIAN UNIVERSITY
UKRAINIAN NATIONAL FORESTY UNIVERSITY
KREMENETS TARAS SHEVCHENKO REGIONAL HUMANITARIAN AND
PEDAGOGICAL ACADEMY
KREMENETS BOTANICAL GARDEN
KRYVYI RIH BOTANICAL GARDEN OF NATIONAL ACADEMY OF
SCIENSES OF UKRAINE
IVAN CHERNYAKHOVSKY NATIONAL DEFENSE UNIVERSITY OF UKRAINE
INSTITUTE OF ECOLOGY OF THE CARPATHIANS OF NATIONAL
ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
O.M. BEKETOV NATIONAL UNIVERSITY OF URBAN ECONOMY IN
KHARKIV
TERNOPIL VOLODYMYR HNATIUK NATIONAL PEDAGOGICAL
UNIVERSITY
I.HORBACHEVSKY TERNOPIL NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY
WEST UKRAINIAN NATIONAL UNIVERSITY**

**SCIENTIFIC, METHODOLOGICAL AND
ORGANIZATIONAL CHALLENGES FOR
EDUCATIONAL AND PUBLIC INSTITUTIONS
REGARDING ENVIRONMENTAL EDUCATION AND
UPBRINGING IN WAR AND POST-WAR PERIODS**

Materials of the Internationally Scientific-Practical Conference
(Ternopil, June 08-09, 2023)

Ternopil

Editorial board:

V. M. Chernyak, Doctor of Biological Sciences, Professor, (Editor-in-Chief)
O. M. Petrovsky, PhD in History, Associate Professor, (Chairman of the Organizing Committee)
I. M. Vitenko, PhD in Geography, Associate Professor
L. T. Kotliarenko, Doctor of Biological Sciences, Professor, Academician of ASHE
N. O. Oleksiichenko, Doctor of Agricultural Sciences, Professor
M. O. Sokol, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
V. Ya. Brych, Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of AESU
V. V. Lavny, Doctor of Agricultural Sciences, Professor
V. V. Grubinko, Doctor of Biological Sciences, Professor
T. M. Dyman, Doctor of Agricultural Sciences, Professor
O. I. Yankovych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
O. P. Tkachuk, Doctor of Agricultural Sciences, Professor
L. Ya. Fedonyuk, Doctor of Medical sciences, Professor
V. V. Budzhak, Doctor of Biological Sciences, Associate Professor
H. I. Ціцюра, PhD in Biology, Associate Professor
A. M. Lisnichuk, PhD in Biology, Senior Researcher
O. O. Kagalo, PhD in Biology, Senior Researcher

Approved for printing

Scientific and Methodological Council of Ternopil Regional Communal Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Minutes № 4 of May 25, 2023)

Layout and computer layout: O.P. Oleksyuk, G.I. Smereka, T.V. Mahera,
N.B. Stryivus, H.I. Herasymchuk.

Scientific, methodological and organizational challenges for educational and public institutions regarding environmental education and upbringing in war and post-war periods: materials of Internationally scientific-practical. conf., (Ternopil, June 08-09, 2023) [ed. : V. Chernyak (ed.) and others]; Ternopil RIPPE. - Ternopil: TRIPPE publishing center, 2023 – 258 p.

ISBN

The collection contains materials discussed at the International Scientific and Practical Conference «Scientific, methodological and organizational challenges for educational and public institutions regarding environmental education and upbringing in war and post-war periods», in particular: the formation of new areas of environmental education and upbringing in the context of the impact of military actions and their consequences on the environment and human health; postwar society, ecological and patriotic education - the latest aspects of interaction and interpretation - forecasts for the future. The potential of educational institutions of Ukraine in the formation of environmental competences of education seekers in the conditions of NUSH has been determined, significant attention has been paid to events and figures in the context of environmental education.

Abstracts have been printed with maximum preservation of the author's edition

© Authors of abstracts and articles

Список використаних джерел

1. Куземко А. Тлумачний посібник оселищ Резолюції №4 Бернської конвенції, що знаходяться під загрозою і потребують спеціальних заходів охорони. / Куземко А., С. Садогурська, О. Василюк. – Київ, 2017. – 124 с.

2. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 17.12.2020 № 368 «Про затвердження переліків рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні і заносяться до Зеленої книги України, та природних рослинних угруповань, які вилучені із Зеленої книги України».

3. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 15.02.2021 № 111 «Про затвердження переліків видів рослин та грибів, що заносяться до Червоної книги України (рослинний світ), та видів рослин та грибів, що виключені з Червоної книги України (рослинний світ)».

Грубінко В. В., д-р біол. н., професор,
завідувач кафедри загальної біології та
методики навчання природничих
дисциплін,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ЕКОЦИД. ЩО ВЖЕ НАКОЇЛИ РОСІЯНИ В УКРАЇНІ

Анотація. *Обговорюються наслідки впливу російських окупантів та воєнних дій на екоспростір, середовища мешкання живих істот (повітря, воду та ґрунти), рослинний, тваринний, мікросвіт. Встановлено суттєву трансформацію екосфери України, безпосередньо в зоні воєнних дій та опосередковано в прифронтових та умовно мирних областях, збіднення видового складу організмів, зменшення біорізноманіття. Обговорюються проблеми, викликані порушеннями унаслідок воєнних дій та техногенних катастроф. Особливу увагу приділено територіям природно-заповідного фонду, вплив окупації на стан заповідників, відсутність в них природовіповідних та природозаповідних заходів.*

Ключові слова: *екологічний простір, воєнні дії, техногенні катастрофи, природно-заповідний фонд, природовіповідні та природозаповідні заходи*

Упродовж року повномасштабної війни ворог завдав довкіллю України збитків на майже 1,9 трлн грн. Майже 500 тис. га території України нині – під окупацією або у зоні бойових дій. 2,4 млн га лісів вже звільнені та потребують відновлення. Під окупацією – 10 національних природних парків, вісім заповідників і два біосферні заповідники: «Близько 600 видів фауни та 750 видів флори опинилися під загрозою знищення – зокрема, червонокнижні види [1, 2]. Вже зафіксовано близько тисячі випадків смерті дельфінів на узбережжях України, Болгарії та Туреччини» [3]. Крім того, у зоні бойових дій перебуває найбільш промислово розвинена частина України [6]. Окуповано 132 родовища корисних копалин, а завдані довкіллю збитки за рік сягають 7,76 трлн грн. «Ми достеменно не знаємо, що відбувалося на окупованих територіях або тих, що деокупаються».

Екозахисні організації нещодавно виїхали на деокуповану частину Донеччини і побачили, що в одному з парків згоріло майже 500 га території природно-заповідного фонду. У Криму після 2014 року знищувалися ліси, національні парки, завдяки «реконструкції» створювалися нові дороги там, де вони не мали би створюватися (будівництво Керченського моста, до прикладу, змінило флору і фауну Чорного та Азовського морів) [4].

Рис. 1. Кількість екологічних злочинів унаслідок російської агресії.

Повітря. За перші сім місяців війни широкомасштабного вторгнення російська федерація спричинила додаткові прямі викиди вуглецю в атмосферу в обсязі близько 33 млн тонн. Лише від пожеж у лісах, на сільськогосподарських та інших об'єктах під час бойових дій в атмосферу потрапило більше 23 млн тонн парникових газів. Проблемою номер один є забруднення повітря через пожежі на підприємствах. Це спричиняє кислотні дощі, після яких величезні хвойні масиви сохнуть, також вони знищують сільськогосподарські види рослин – листя обвуглюється і врожаю немає. Причому ці дощі можуть піти з України на тисячі кілометрів, скажімо, до Нідерландів або на Сибір. Люди дихають викидами після цих пожеж – сажею, оксидом азоту, діоксидом сірки. Дуже багато орних угідь буде знищено внаслідок зведення оборонних споруд [3, 8].

Вода. Забруднення річок і морів провокує перебування у них велика кількість старих суден. Багато суден «совецьких» часів не мають обладнання для збору та утилізації відходів. Каналізаційні відходи, сміття, паливо-мастильні матеріали – це все викидається безпосередньо за борт. Снаряди, міни, бомби, ракети отруюють воду, у яку потрапляють. Згадайте відомий бракон'єрський спосіб добувати рибу вибухівкою, а тепер уявіть, що замість динаміту вибухає багатотонний снаряд, бомба або ракета. Гинуть або калічаться у великій кількості водні організми, птахи, риба, безхребетні. Якщо снаряд потрапляє на територію, де перебуває якийсь з дуже рідкісних видів водної фауни, то є загроза винищення цілої популяції та виду одним ударом [3, 6].

Ґрунти. Екологи б'ють на сполох через втрату Україною родючого ґрунту внаслідок бойових дій. Унаслідок потрапляння снарядів поля між лісосмугами як віспою вражені воронками. Як це все після закінчення війни обробляти? Один сантиметр чорнозему утворюється сто років. Чорнозем – це шар родючого ґрунту, під ним – глина чи пісок. Відповідно, воронки, утворені обстрілами, необхідно буде засипати нижніми шарами, ущільнювати їх. Дуже багато орних угідь буде втрачено і внаслідок зведення оборонних споруд. Херсонська, Миколаївська, Донецька області вже втратили дуже багато орної землі. Коли є окопи чи розриви, трактор не проїде. На землі багато мін, які ще не розірвалися, а розмінування буде дуже довгим процесом – у кращому випадку, це займе кілька років [5, 7].

Ліси. Ліси страждають не тільки від пожеж, а й від побудови укріплень. З останніх прикладів – у Києві, біля метро «Дарниця», у маленькому лісочку, тероборона побудувала окопи, і з 30 сосен п'ять вже засохло, бо окопи і польові будівлі руйнують місця росту дерев. Частину дерев вирубають через необхідність опалювати бліндажі, які окупанти лишили після себе у лісі під Києвом, на Харківщині, в Донбасі, Херсонщині, Луганщині тощо [6, 8].

Тварини. Тварини в Україні гинуть не тільки через прямі влучання ракет чи бомб. Через звуки вибухів у тварин нерідко трапляються інфаркти або ж вони сильно лякаються, починають метушитися і травмуються. Те ж саме трапляється і з дикими тваринами. А ще вони перестають розмножуватися. У кожного виду тварин – свій сезон для шлюбного періоду. У копитних – це зима, у птахів – весна. Якщо у гніздовий період колонія птахів потрапляє під обстріли, птахи просто залишають гнізда і кладки. Зараз заборонене полювання. А мисливці для тварин – навіть страшніші за війну. Багато тварин зможуть втекти і врятуватися із зони бойових дій. Наприклад на Київщині, Чернігівщині, Львівщині, де бойових дій немає, для них зараз просто райське життя [2, 4].

Чорне море. Екологічній обстановці на Чорному морі від горіння «вишок Бойка», які з кінця червня щодня виділяють велику кількість оксидів вуглецю в атмосферу, що впливає на всю Європу. Це сотні тонн вуглекислого газу. Цю пожежу ніхто зараз не може загасити [7, 8].

У Національному природному парку «Тузлівські лимани» через дії росіян гинуть дельфіни. У результаті повномасштабного вторгнення є посилення активності суден на Чорному морі. За різними даними фіксується надзвичайна статистика загибелі дельфінів з березня до червня минулого року. Ніколи не було такої кількості контужених дельфінів, за оцінками, загинуло не менше 50 тис. дельфінів, чого не відбувалося ніколи. Це – катастрофа для чорноморських китоподібних. Невідомо, що буде, коли дельфіни почнуть мігрувати. У морі є багато мін, які були однією з причин загибелі дельфінів, чому є документальні підтвердження від болгарських та румунських екологів. Не виключена й вірогідність того, що всі ці кораблі та підводні човни, що перебувають у районі Криму, рухатимуться кудись і травмуватимуть дельфінів.

У 2014 році Росія захопила так звані «вишки Бойка» – бурові платформи у 100 км від Одеси і 150 км від Криму. Крім газовидобутку, окупанти також використовували їх для спостереження за надводною обстановкою, за допомогою радіотехнічної розвідки. 20 червня минулого року Збройні сили України завдали удару по бурових установах «Петро Годованець» і «Україна». 26 червня у Чорному морі було обстріляно ще одну бурову платформу «Чорноморнафтогазу» самопідйомну плавучу бурову установку «Таврида». Вогонь дістався свердловини, окупантам не вдається його загасити [6, 7].

Каховська ГЕС. Рашисти обстрілювали Каховську ГЕС від початку повномасштабної війни, а з листопада почали спускати воду у Каховському водосховищі. Нині рівень води там на найнижчій позначці упродовж 30 років. Якщо він продовжить знижуватися, то без води можуть залишитися Криворізький та Нікопольський райони, Апостолівська, Зеленодольська, Грушівська, Вакулівська, Першотравневська, Марганецька, Мирівська та Токмаківська громади. Мешканці цих територій залишаться і без питної води, і не матимуть її для потреб сільського

господарства, оскільки під загрозою Каховська зрошувальна система, яка забезпечує поливом лівобережжя Херсонської та Запорізької областей. Падіння рівня води стане катастрофою. Не буде вистачати води ані на побутові потреби, ані – що головне – на промивання дніпровських плавнів. Буде заходити багато морської води, зміниться екосистема у гирлі Дніпра [2].

Острів Зміїний також є частиною природно-заповідного фонду України. Це найдалша точка Чорного моря, де птахи гніздилися перед перельотом до теплих країн, але цього острова зараз майже немає.

Відкладена у часі шкода від втрати можливості користуватися природно-заповідним фондом, лісами тощо – на півночі, півдні, сході ліси забруднені ще й вибухонебезпечними предметами. Цією проблемою треба буде займатися десятки років. Обрахувати остаточно зможемо після повної деокупації [2].

Дніпровські плавні – заболочені ділянки Дніпра, де русло річки розбивається на рукави. Якщо зараз вода буде швидко йти, оперативно цьому зарадити буде навряд чи можливо. Хіба що опріснювачами з моря, але це навряд чи можна буде зробити швидко. Для цього треба буде повністю змінювати державну політику використання природних ресурсів, особливо таких дефіцитних, як прісна вода. У разі руйнування греблі Каховської ГЕС можуть бути підтоплені острови, селища Кримки та Козачі Табори [6, 8].

«Асканія-Нова». Зараз найбільш проблематична ситуація саме з колекцією копитних, які становлять національне надбання. Російські окупаційні сили взяли під контроль біосферний заповідник імені Ф.Е. Фальц-Фейна Національної академії аграрних наук України «Асканія-Нова» 20 березня. До заповідника приїхали представники так званої окупаційної влади та призначили так званого директора заповідника. Працівники «Асканія-Нова» написали, що подальше збереження природоохоронної й науково-дослідної установи міжнародного значення, якою є заповідник, не може бути забезпечене українською адміністрацією та перебуває під безпосередньою загрозою. До цього часу, попри окупацію території, відсутність поточних видатків, порушену транспортну логістику та критичну масу організаційних проблем, установа функціонувала в українському форматі та здійснювала передбачені види й обсяги робіт, зазначається на сторінці заповідника. Працівники зазначають, що за рахунок благодійних надходжень з підконтрольної владі України території, країн ЄС та США покриті усі нагальні потреби й витрати, що стосуються кормів, паливно-мастильних матеріалів, ветеринарних препаратів, будматеріалів для ремонту приміщень, де утримуються тварини, і технічних засобів, необхідних для виконання робіт із обслуговування зоопарку і дендропарку. Надалі підтримку роботи заповідника коштом благодійних надходжень неможливо здійснювати до звільнення лівобережної Херсонщини з-під російської окупації. Виникають різні нюанси й ситуації – пожежі, заїзди, спорудження фортифікацій, розташування військової техніки. Однак загалом зараз найбільш проблематична ситуація саме з колекцією копитних, які становлять національне надбання. Не треба бути експертом-аналітиком, щоб зрозуміти, що для окупаційних структур вони становитимуть найбільший інтерес. Попри те, що вони, мають планетарне значення і цінність, історичну і наукову. Окупаційна адміністрація поки не здійснює загрозливих дій щодо тварин. Втім, такі ризики є: катастрофи з тим, що тварини будуть гинути від голоду, немає. Ніяких рухів з підготовки до вивезення тварин на

сьогодні не спостерігається. Але це не знімає цей фактор загрози. Поки це імітація в контексті загальних наративів російської пропаганди [3, 8].

Підсумки. РФ залишиться непокараною? На жаль, існує велика ймовірність, що Росія залишиться непокараною за завдану Україні екологічну шкоду. Моніторингу для відстеження всіх екологічних злочинів Росії зараз немає. Однак уряд фіксує усе, що в його силах. Є Державна екоінспекція, задача якої – фіксувати всі порушення, але у них немає таких ресурсів. Але оперативний штаб фіксує завдану шкоду і потім обраховує збитки. Урядом затверджені методики і робота у цьому напрямі проводиться. Голова комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування запевняє, що робота з обліку такої ведеться. Однак, наголошується на іншій проблемі – юридичній. Поняття екоциду у нашому законодавстві хоч і прописано, однак за цією статтею жодного разу нікого не притягли до відповідальності. Екоцид мав бути п'ятим міжнародним злочином, внесеним до Римського статуту, поруч з геноцидом, лінгвоцидом тощо, але, на жаль, нині остаточного визначення екоциду не внесено до міжнародного законодавства. Юрисдикція подання позову щодо екоциду, чи він буде подаватися як частина загального позову чи окремо, ще не визначено. Скоріш за все, це буде цивільний позов.

Якщо ми стягнемо ці кошти, попереду велика робота щодо відновлення довкілля за допомогою наших партнерів. Десятки тисяч гектарів лісу, які були знищені на сході, підлягають відновленню, нами вже відкрито відповідні тендери на заліснення цих територій.

Визначення екоциду не внесено до міжнародного законодавства. За дотримання, наприклад, ядерної безпеки відповідає МАГАТЕ, тоді як аналогічної організації, яка б опікувалась навколишнім середовищем, наразі немає. Є багато міждержавних угод, які належним чином виконуються цивілізованими країнами, міжкордонні, транскордонні інструменти оцінки впливу на довкілля. Якби, у нас відбулася якась проблема у регіонах, що межують з Румунією, ми мали б про це звітувати румунам і вони вже оцінювали, яким чином це впливає на їхнє довкілля. Але РФ – абсолютно нецивілізована країна і всі договори, які вона підписувала, є фікцією [4, 8].

Наразі українські правники не можуть якось вплинути на покарання РФ за шкоду екології: як показала практика, багато міжнародних угод виявилися недієвими перед лицем такої агресії.

Список використаних джерел

1. Війна та екологія: Хронологія злочинів росії. Веб-сайт. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/3472243/> (дата звернення: 10.09.2022).

2. Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 19-22 квітня 2022 року. Веб-сайт. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39125.html/> (дата звернення: 10.09.2022).

3. Забруднення землі та води, загибель тварин та птахів... Веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3454440-zabrudnenna-zemli-ta-vodi-zagibel-tvarin-ta-ptahiv.html/> (дата звернення: 10.09.2022).

4. Кількість екологічних злочинів унаслідок російської агресії щодня збільшується. Веб-сайт. URL: <http://www.golos.com.ua/article/359935/> (дата звернення: 10.09.2022).

5. Ключові наслідки для довкілля від російської агресії в Україні 24 лютого – 31 березня 2022 року .

6. Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України. Веб-сайт. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html/> (дата звернення: 10.09.2022).

7. Чому важливий законопроект «Про хімічну безпеку» та які проблеми він вирішить. Веб-сайт. URL: <https://mepr.gov.ua/news/36949.html/> (дата звернення: 10.09.2022).

8. Environment and Conflict Alert Ukraine: A first glimpse of the toxic toll of Russia's invasion of Ukraine. Веб-сайт. URL: <https://paxforpeace.nl/news/overview/environment-and-conflict-alert-ukraine-a-first-glimpse-of-the-toxic-toll-of-russias-invasion-of-ukraine/> (дата звернення: 10.09.2022).

Жизномірська О. Я., к. пс. н., доцент кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

ЕМОЦІЙНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА ЯК ПОКАЗНИК СТРЕСОСТІЙКОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

***Анотація.** У статті ретельно проаналізовано питання емоційного здоров'я та представлено логічний зв'язок між емоційною стійкістю та професійним вигоранням педагога; акцент поставлено на питанні стресу, стрес-факторах, а також запропоновано низку ресурсів, які підтримують емоційне «Я» вчителя.*

***Ключові слова:** емоційне здоров'я, емоційне вигорання, стрес, стресостійкість, ресурси.*

Сьогодні Україна у війні.... Ми як українці переживаємо складні часи власного буття, «творення» нових сторінок історії та професійного життєствердження. Реформування та модернізація системи освіти, активне впровадження інновацій в освітній простір потребує насамперед педагогів-управлінців, здатних до реалізації та підтримки нових ідей, пропозицій та творчих задумів. З нашої точки зору, ключову роль в освітньому процесі відіграють педагогічна, учнівська та батьківська спільноти, де злагоджена співпраця дає високі результати успіху. На сучасному етапі відбувся перехід від адміністрування та менеджменту до нової парадигми управління – лідерства. Лідерство управління, що реалізується шляхом впливу на послідовників (їх поведінку) на основі особистих якостей (лідерських компетенцій) задля досягнення суспільно значущих цілей. При цьому лідер в освіті розглядається як особа або організація, яка здійснює діяльність у сфері освіти, спрямовану на її розвиток, а досягнення та результати цієї діяльності служать орієнтиром для інших. Така діяльність педагога чи керівника-лідера закладу освіти проходить в умовах значних психологічних навантажень, а саме під дією великої кількості професійних стресів, що негативно впливає на фізичне та емоційне здоров'я людини.

<i>Гапон С. В., Черняк В. М. ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НА ПРИКЛАДІ ФІТОРИЗНОМАНІТТЯ БОТАНІЧНОГО ЗАКАЗНИКА «ГОЛИЦЬКИЙ» (ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛ.).....</i>	69
<i>Данилюк М. М. ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙ.....</i>	72
<i>Кагало О. О., Петровський О. М., Черняк В. М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗМІНИ ПРИНЦИПІВ МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ У ПОВОЄННИЙ ЧАС</i>	76
<i>Клименко А. В. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ПАРК ПАМ'ЯТІ БОРЦІВ ЗА СВОБОДУ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ ЯК ОДИН З ПРИКЛАДІВ ЕКОЛОГІЧНОГО ПАРКУ НА ТЕРИТОРІЇ ВЕЛИКОГО МІСТА</i>	79
<i>Колодійчук О. Я., Кондирєва М. М. ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПАТРІОТИЗМУ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ: ІНТЕГРУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ</i>	82
<i>Кухтяк С. Б. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЧЕРЕЗ ЗМІСТ НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....</i>	89
<i>Магера Т. В. ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ЯК ОДИН ІЗ КОМПОНЕНТІВ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ</i>	92
<i>Медведєва І. В., Кагало О. О. ТВАРИНИ ТА ВІЙНА. ЕКОЛОГО-ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ОРНІТОФАУНИ МІСТ ТА ПРИМІСЬКИХ ЗОН ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....</i>	95
<i>Миць О. В. ВПЛИВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА СТАН ЕКОЛОГІЇ: ІСТОРИЧНИЙ ТА СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ МАТЕРІАЛІВ ТА МАСИВУ ДОСЛІДЖЕНЬ ДАНОГО ПИТАННЯ В КОНТЕКСТІ ВІДНОВЛЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІСЛЯ ВІЙНИ</i>	99
<i>Петровський О. М., Стефина В. Г. ЕКОЛОГІЧНІ АКЦІЇ ЗАРАДИ ПЕРЕМОГИ</i>	113
<i>Саранчук Н. Р. МІЖГАЛУЗЕВА ІНТЕГРАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.....</i>	118
<i>Стрийвус Н. Б., Герасимчук Г. І. ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.....</i>	123
СЕКЦІЯ 3 ОЦІНКА ВПЛИВУ ВОЄННИХ ДІЙ ТА ЇХНІХ НАСЛІДКІВ НА ЛЮДЕЙ ТА ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ	127
<i>Ewa Węgrzyn, Ivan Rusev, Natalia Tańska, Iryna Miedviedieva, Alexander A. Kagalo, Konrad Leniowski THE IMPACT OF RUSSIAN INVASION OF UKRAINE ON BLACK SEA CETACEANS.....</i>	127
<i>Діденко І. А., Амбер А. Ю. ОЦІНКА ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	131
<i>Бондар О. Б., Цицюра Н. І. ІНВАЗІЙНІ ВИДИ ДЕРЕВ: ЗАГРОЗА ЧИ ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ?</i>	133
<i>Глінська С. О., Штокало С. С., Костючек С. О. РАРИТЕТНІ ВИДИ ТА УГРУПОВАННЯ В МЕЖАХ ФЛІПІ «ВИСОЦЬКЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО» ДП «ЛІСИ УКРАЇНИ» ..</i>	136
<i>Грубінко В. В. ЕКОЦИД. ЩО ВЖЕ НАКОЇЛИ РОСІЯНИ В УКРАЇНІ.....</i>	141
<i>Жизномірська О. Я. ЕМОЦІЙНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА ЯК ПОКАЗНИК СТРЕСОСТІЙКОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.....</i>	146

НАУКОВІ, МЕТОДИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ
ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ ЩОДО
ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ У ВОЄННИЙ І
ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 08.06.2022 р.
Папір офсетний. Формат 60x84¹/16.
Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 35,5 .
Обл.-вид. арк. 35,2 . Зам. №234

Віддруковано з готових діапозитивів у СМП “Тайп”
46006, м. Тернопіль, вул. Чернівецька, 44 б,
Телефон (352)520075; (352)526161